

ZNAČAJ PREDUZETNIČKOG OBRAZOVANJA MLADIH U RAZVOJU INOVATIVNIH OBLIKA PREDUZETNIŠTVA

Mladen Subotić¹, Slavica Mitrović², Dragomir Nikolić³, Ivan Radojčić⁴

¹Univerzitet u Novom Sadu, Pedagoški fakultet u Somboru, Sombor, Srbija

^{2,3,4}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹mladen.subotic@pef.uns.ac.rs, ²[mislavica@uns.ac.rs](mailto:milavica@uns.ac.rs), ³nikolicd@uns.ac.rs, ⁴radojicic.ivan88@gmail.com

Kratak sadržaj: Inovativnost se smatra jednom od osnovnih karakteristika preduzetnika. Da bi dugoročno razvijali na pravi način inovativnost kod naših studenata i njihovu zainteresovanost i sposobnost da se uključe u kreiranje inovativnih projekata i start-upova na svojim fakultetima, moramo imati u vidu da ključnu ulogu u tome ima preduzetničko obrazovanje, koje studentima oslobađa preduzetnički potencijal i jasno identifikuje ključne tačke koje im približavaju sam fenomen preduzetništva. Preduzetničko obrazovanje je faktor koji pozitivno utiče na studentske inovacije stvaranjem i negovanjem ambijenta koji je preduslov za budući razvoj preduzetničke aktivnosti, koji zatim ima za rezultat razvoj ekonomskog sistema kao posledicu ovakvog obrazovnog programa. (Wei X, Liu X & Sha J, 2019). Cilj ovog rada je pregled naučne literature koja potvrđuje važnost preduzetničkog obrazovanja za razvoj inovativnosti kod studenata i pokazuje jasnu uzročno posledičnu vezu između inovativnosti i preduzetništva. Smatramo da je ovo vrlo važna tema imajući u vidu sve veći interes za razvoj inovativnih oblika preduzetništva kod studenata kao važnu polugu u njihovom uključivanju u razvoj ekonomije i smanjenje perioda segregacije, koji se javlja kod studentske populacije po završetku studija.

Ključne reči: Inovativnost, preduzetništvo, obrazovanje, student.

THE ROLE OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE FORMS OF ENTREPRENEURSHIP

Abstract: Innovation is considered one of the basic characteristics of an entrepreneur. In order to develop innovative approach of our students and their interest and ability to get involved in creating innovative projects and start-ups at their faculties, we must keep in mind that a key role is played by entrepreneurial education, which unleashes entrepreneurial potential and clearly identifies the key points that bring phenomenon of entrepreneurship closer to them. Entrepreneurial education is a factor that positively affects student innovation by creating and nurturing an environment that is a prerequisite for the future development of entrepreneurial activity, which then results in the development of the economic system as a consequence of such an educational program. (Wei X, Liu X & Sha J, 2019). The aim of this paper is to review the scientific literature that confirms the importance of entrepreneurship education for the development of student innovation and identifies a clear causal link between innovation and entrepreneurship. We believe that this is a very important topic given the growing interest in the development of innovative forms of entrepreneurship among students as an important lever in their involvement in economic development and the reduction of the period of segregation that occurs in the student population after their graduation.

Key words: Innovation, entrepreneurship, education, student.

1. UVOD

Preduzetništvo je fenomen koji sa pravom zaokuplja akademsku zajednicu širom sveta i sve je veći fokus na inovativnim oblicima preduzetničke aktivnosti koje su preplavile svetsko pa i naše tržište, a posledica su digitalizacije poslovanja. Pandemijski uslovi su još dodatno skrenuli fokus na rad od kuće i novu organizaciju različitih tradicionalnih delatnosti, a pogotovo otvorila put razvoju novih inovativnih pristupa poslu i inovativnim preduzetničkim formama koje u novonastalim uslovima teže da postanu deo svakodnevnice. Upravo ove promene utiču i na ulogu i ciljeve obrazovanja. Kako bi se uspešno prilagodili ovim novim trendovima svi obrazovni procesi i obrazovni programi iz preduzetništva neophodno je da konstantno prolaze kroz proces inoviranja i da na pravi način odgovore na nove izazove.

Prema Subotić (2018) na preduzetništvo se gleda kao na motor koji bi mogao da ubrza ekonomski razvoj naše zemlje i smanji nezaposlenost. Gries i Naudé (2009) u svom istraživanju zaključuju da postoje različiti oblici preduzetničke aktivnosti kao što su start-up preduzetnici i već etablirani preduzetnici, zatim veliki i mali preduzetnici. Međutim, postoje različite motivacije bavljenja preduzetništvom kao što su preduzetnička aktivnost iz moranja i ona koju aktivira prilika. Prema njihovom modelu tradicionalna ekonomija čije stanovništvo ima mala primanja, mora da se osloni na ključne promene u proizvodnji koju će predvoditi upravo preduzetnici sa svojim

inovativnim rešenjima sa ciljem povećanja zaposlenosti i ekonomskog rasta. Studenti kao mladi i najobrazovaniji deo populacije su segment društva koji može na najbolji način da doprinese inovativnim preduzetničkim rešenjima. Schumpeter (1934) dodaje dimenziju inovativnosti u definisanju preduzetništva. Inovativnost predstavlja jednu od najvažnijih karakteristika preduzetnika i polaznu tačku u istraživanju preduzetništva. Od svih preduzetničkih karakteristika inovativnost je najčešće predmet istraživanja u savremenoj literaturi. "Inovativnost je uspešno implementiranje kreativnih ideja od strane određene organizacije ili preduzeća" (Amabile & Fisher, 2000, str. 332).

Međusobnom vezom preduzetništva i inovativnosti još se Šumpeter (1934) bavio u svom istraživanju. Autori Sahut i Ortiz (2014) takođe potvrđuju da upravo inovativnost ima najplodnije tlo u malim kompanijama i da se ne oslanja uvek na *know how* i resurse za veliku proizvodnju već na međusobnu komunikaciju i saradnju zaposlenih. Upravo nešto slično imamo i na različitim visokobrazovnim ustanovama koje primenjuju programe preduzetničkog obrazovanja koji kroz rad u grupi često rezultiraju u inovativnim start-up kompanijama koje studenti sami osnivaju (Wei X, Liu X & Sha, 2019; Paray & Kumar, 2020). Veoma slična čileanska studija pokazuje da studenti medicine koji su imali preduzetničko obrazovanje pokazuju porast sposobnosti rešavanja problema i rast svojih preduzetničkih namera (Muñoz, E. Guerra & Mosey, 2019).

Razni autori istražuju uticaj preduzetničkog obrazovanja na razvoj preduzetničke aktivnosti. Prema Subotić (2018) većina rezultata ovih istraživanja ukazuju na snažan uticaj obrazovanja na razvoj preduzetništva kod studenata kao i uticaja personalnih faktora (Yan, 2010; Martin, McNally, & Kay, 2013; Pfeifer, Šarlija, & Zekić Sušac, 2016). Autori Hahn, Minola, Bosio, et al. (2019) smatraju u svom istraživanju da su upravo oni pojedinci koji su osposobljeni za preduzetničku aktivnost ti koji kreiraju inovativne preduzetničke poduhvate i stvaraju stabilno ekonomsko okruženje. Digitalizacija procesa rada koja je sve očiglednija i četvrta industrijska revolucija, koja se sve češće pominje u akademskim krugovima, upravo i jesu osnov za inovativne preduzetničke aktivnosti koje su delimično ili u potpunosti vezane za obavljanje posla putem interneta. Interesantno je videti kako će se tradicionalni preduzetnički obrazovni programi adaptirati na ovu digitalizaciju preduzetništva koja sve više rezultira inovativnim preduzetničkim formama (Nambisan, 2017).

2. PREGLED LITERATURE

Kako bi pomogli razvoj inovativnih oblika preduzetništva potrebno je obratiti pažnju na uvođenje preduzetničkih predmeta u kurikulum i uklapanje preduzetničkih obrazovnih programa u već postojeće obrazovne sadržaje. Ključno bi bilo selektovati i preduzetničke programe prilagoditi različitim obrazovnim profilima što bi doprinelo značajnijim rezultatima u razvoju preduzetničke aktivnosti u društvu. Upravo je ovo jedan od zaključaka istraživanja koje sprovode autori Raposo and Arminda do (2011) i koji ukazuju na činjenicu da preduzetnički obrazovni sadržaji značajno utiču na razvoj preduzetničke aktivnosti kod studenata. Upravo ova činjenica je razlog da se preduzetnički obrazovni sadržaji prvenstveno iskoriste za promenu stavova studenata prema fenomenu preduzetništva, i da im se preduzetništvo približi i ponudi kao još jedan pravac u izboru karijere. Smatraju da bi ovakav pristup bio efikasniji za stvaranje novih preduzetničkih aktivnosti u društvu, za razliku od pukog prenošenja teorijskih znanja iz oblasti preduzetništva.

Pozitivan uticaj preduzetničkog obrazovanja na razvoj preduzetničkih veština koje su preduslov za stvaranje inovativnih preduzetničkih poduhvata beleži i istraživanje Suparno i Ari Saptano (2018). Istraživanje iz Španije nedvosmisleno potvrđuje jak uticaj preduzetničkog obrazovanja na razvoj preduzetništva. Takođe, zaključuje se da je potrebno kreirati širi front za razvoj preduzetništva koji bi podrazumevao uključivanje različitih uzora koji bi mogli mlade da inspirišu i naglašavajući važnost saradnje roditelja sa obrazovnim ustanovama kao i veoma važnu ulogu profesora koji bi trebalo da imaju kvalitet i razumeju i sami pojam preduzetništva kako bi ga uspešno približili mladima (Hernández-Sánchez; Sánchez-García & Mayens, 2019).

Autori Wei X, Liu X i Sha J (2019) u svom istraživanju zapažaju uzročno posledičnu vezu između inovativnosti i preduzetničkog obrazovanja. Oni u svom radu navode da preduzetničko obrazovanje podstiče inovativne talente, dok sa druge strane ubrzani razvoj podstaknut inovativnim pristupom zahteva inoviranje i samog preduzetničkog obrazovanja. Rezultati istraživanja koje su sprovedi autori Gundry, Ofstein, i Kickul (2014) potvrđuju važnost preduzetničkog obrazovanja za inovativno ponašanje studenata koje predstavlja ključan faktor za razvoj njihovih biznisa i organizacija u kojima se u budućnosti zapošljavaju. Ono što je ključni nalaz u ovom istraživanju jeste činjenica da upravo kreativan pristup preduzetničkom obrazovanju, koji podrazumeva pripremu studenata za problemsku nastavu, otvorenost ka novim idejama i otvorenost za promene doprinose u velikoj meri razvoju inovativnog ponašanja koje se posle ispoljava kroz kreiranje inovativnih preduzetničkih poduhvata. Upravo je uloga preduzetničkog obrazovanja da ponudi format koji je najpovoljniji za razvoj preduzetničkih karakteristika (OECD, 2018).

Autori Zarefard i Cho, S.E. (2017) u svom istraživanju koje sprovode na studentskoj populaciji zaključuju da su kreativnost i inovativnost među najznačajnijim karakteristikama studenata za razvoj i kreiranje startup kompanija. Slično istraživanje sprovedeno na studentskoj populaciji Vijetnama u svojim nalazima potvrđuje da studenti koji pohađaju predmete iz oblasti preduzetničkog obrazovanja lakše se odlučuju za osnivanje inovativnih startup kompanija. Ovo je posebno izraženo kod onih obrazovnih preduzetničkih programa koji se baziraju na samoefikasnosti studenata (Hien & Cho, 2018). Definitivno se najveći broj inovativnih startup kompanija bazira na digitalizaciji, te se stvara specifičan preduzetnički ekosistem koji karakterišu novi oblici posla pa samim tim i preduzetništva (Tominc, 2019).

3. ZAKLJUČAK

Trend promene pristupa radu i potenciranje rada od kuće, koje je u velikoj meri izazvano globalnom pandemijom Kovid 19 virusa, zahteva dodatni napor i fokus akademske zajednice na segment inovativnosti kao jedan od važniji segmenata procesa rada i stvaranja novih radnih mesta u novonastalim okolnostima. Upravo sve ovo moglo bi i trebalo bi da motiviše i akademsku zajednicu i kreatore politike da inoviraju preduzetničke programe i ponude inovativniji pristup koji može doprineti stvaranju novih radnih mesta i očuvanju ekonomije. Ohrabrivanje i osnaživanje učeničke i studentske populacije od najranijeg doba različitim preduzetničkim programima obuke i širokim spektrom obrazovnih predmeta iz ove oblasti svakako bi prvenstveno približilo ovaj multideimenzionalni fenomen samoj učeničkoj i studentskoj populaciji, ali pre svega bi stvorilo neophodne uslove da se brže i lakše integrišu na tržište rada koje danas nudi heterogenost u smislu raznolikih mogućnosti od kojih su mnoge vezane za različite oblike preduzetništva.

Sve ovo bi direktno uticalo na pomoć ekonomiji i sačuvalo je od negativnog uticaja koji dolazi iz sektora tradicionalnih poslova od kojih mnogi trpe zbog pandemijskih i postpandemijskih uslova rada. Preduzetničko obrazovanje predstavlja jedan od instrumenata koji uspešno mogu da pomognu ekonomiji kroz inovativan pristup radu sa mladima i oslobađanju njihovih inovativnih potencijala koje mogu uz podršku adekvatnih preduzetničkih programa da pretvore u inovativan startup i izađu na tržište rada nezavisno od stanja na tržištu poslova. Inovativnost i preduzetničko obrazovanje nude nadu da studenti mogu svoje kreativne potencijale uspešno da pruže u novim oblicima proizvoda i usluga koje doba digitalizacije donosi sa sobom, kreirajući nova radna mesta i gradeći ekonomski stabilne temelje društva kome pripadaju.

4. LITERATURA

- [1] Subotić, M. (2018). *Faktori razvoja preduzetničkih potencijala studenata*. Doktorska disertacija, Fakultet tehničkih nauka, Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija.
- [2] Thomas Gries & Wim Naudé (2009) *Entrepreneurship and regional economic growth: towards a general theory of start-ups*, Innovation: The European Journal of Social Science Research, 22:3, 309-328, DOI: 10.1080/13511610903354877
- [3] Schumpeter, J. (1934). *The theory of economic development*. Joseph Alois Schumpeter, 61–116.
- [4] Amabile, T. M., & Fisher, C. M. (2000). *Stimulate creativity by fueling passion*. Handbook of Principles of Organizational Behavior, 331, 341.
- [5] Sahut, JM., Peris-Ortiz, M. *Small business, innovation, and entrepreneurship*. Small Bus Econ 42, 663–668 (2014). <https://doi.org/10.1007/s11187-013-9521-9>
- [6] Wei X, Liu X and Sha J (2019) *How Does the Entrepreneurship Education Influence the Students' Innovation? Testing on the Multiple Mediation Model*. Front. Psychol. 10:1557. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01557
- [7] Munoz, C. A., Guerra, M. E., & Mosey, S. (2020). *The potential impact of entrepreneurship education on doctoral students within the noncommercial research environment in Chile*. STUDIES IN HIGHER EDUCATION, 45(3), 492–510.
- [8] Yan, J. (2010). *The Impact of Entrepreneurial Personality Traits on Perception of New Venture Opportunity*. New England Journal of Entrepreneurship, 13(2), 21–35. Retrieved from http://search.proquest.com/openview/620ac268a1113c82f1a9f640696eee69/1?pq-origsite=gscholar%5Cnhttp://search.proquest.com/docview/862750517?accountid=14732%5Cnhttp://bd9jx6as9l.search.serialssolutions.com/?ctx_ver=Z39.88-2004&ctx_enc=info:ofi/enc:UTF-8&rf
- [9] Martin, B. C., McNally, J. J., & Kay, M. J. (2013). *Examining the formation of human capital in entrepreneurship: A meta-analysis of entrepreneurship education outcomes*. Journal of Business Venturing, 28(2), 211–224. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2012.03.002>
- [10] Pfeifer, S., Šarlija, N., & Zekić Sušac, M. (2016). *Shaping the Entrepreneurial Mindset: Entrepreneurial Intentions of Business Students in Croatia*. Journal of Small Business Management, 54(1), 102–117. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12133>

- [11] Hahn, D., Minola, T., Bosio, G. and Cassia, L. (2019), “*The impact of entrepreneurship education on University students’ entrepreneurial skills: a family embeddedness perspective*”, *Small Business Economics*, pp. 1-26.
- [12] Nambisan, S. (2017), “*Digital entrepreneurship: toward a digital technology perspective of entrepreneurship*”, *Entrepreneurship Theory and Practice*, Vol. 41 No. 6, pp. 1029-1055.
- [13] Raposo, Mário, & Paço, Arminda do (2011). *Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity*. *Psicothema*, 23(3),453-457.[fecha de Consulta 20 de Enero de 2021]. ISSN: 0214-9915. Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=727/72718925018>
- [14] Saptono, Ari. 2018. *Entrepreneurship Education and Its Influence on Financial Literacy and Entrepreneurship Skills in College*. *Journal of Entrepreneurship Education* 21. Available online: <https://www.abacademies.org/articles/entrepreneurship-education-and-its-influence-on-financial-literacy-and-entrepreneurship-skills-in-college-7455.html> (accessed on 8 March 2019).
- [15] Hernández-Sánchez BR, Sánchez-García JC, Mayens AW. *Impact of Entrepreneurial Education Programs on Total Entrepreneurial Activity: The Case of Spain*. *Administrative Sciences*. 2019; 9(1):25. <https://doi.org/10.3390/admsci9010025>
- [16] Gundry, L. K., Ofstein, L. F., & Kickul, J. R. (2014). *Seeing around corners: How creativity skills in entrepreneurship education influence innovation in business*. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 529–538. doi:10.1016/j.ijme.2014.03.002
- [17] OECD (2018), *The future of education and skills*. Education 2030, OECD Publishing, Paris.
- [18] Zarefard, M. & Cho, S.E., (2017). *Relationship between entrepreneurs’ managerial competencies and innovative start-up intentions in university students: An Iranian case*. *International Journal of Entrepreneurship*, 21(3).
- [19] Hien, D.T., & Cho, S.E. (2018). *Relationship between Entrepreneurship Education and Innovative Start-Up Intentions among University Students*. *International Journal of Entrepreneurship*, 22, 1.
- [20] Tominc, P. (2019). *Perceived Innovativeness and Competitiveness of Early-Stage Entrepreneurs*. *Croatian Economic Survey*, 21 (1), 87-108. <https://doi.org/10.15179/ces.21.1.3>